

Josep Pla, els llibres

Josep Martinell

Fa alguns anys vaig intentar en un llibre primet, de poc gruix, fer una semblança del nostre escriptor palafrugellenc i, en el curs del temps, he escrit diversos papers sobre una personalitat tan complexa com la seva. Naturalment jo no sóc un escriptor. Jo era simplement un amic de Pla que coneixia la seva biblioteca perquè la curiositat, sortosament, encara no l'he perduda. A la seva biblioteca estaven marcats els llibres més llegits per les empremtes que hi havia deixat. Per exemple els llibres de Baroja comprats en la seva joventut per deu rals estaven impossibles de rebregats i desfets i es varen haver de relligar tots. En canvi el Capital de Carlos Marx, és a dir, les obres completes de Marx comprades a París en la seva primera estada, entre els anys vint i vint-i-cinc, estaven intactes, encara per tallar, ja que només en el primer volum les pàgines eren tallades menys de la meitat. És de dubtar si l'havia o no llegit. Sospito que no. En canvi «Sainte-Beuve» en tots els volums, una vintena, es veien visiblement les empremtes deixades. No hi ha cap dubte que havia llegit i rellegit el qui és considerat el millor crític literari del segle XIX, malgrat les reticències dels germans Goncourt en el seu «Journal». I de Montaigne, què? Doncs bé, el llibre més rellegit era el volum dels seus assaigs escollits. Quan vàrem fer la tria dels llibres per portar a la biblioteca el primer que em va donar foren els volums de Montaigne

perquè els trobava fatigosos de llegir a causa de les cites dels clàssics que tallen constantment la lectura.

Ell era un home que es cansava de tot, inclús dels autors que l'havien fascinat en la joventut. És el cas d'Stendhal, per exemple. Llegiu, si us plau, les quatre planes que li dedica en el volum trenta-set de la seva O.C. p. 385. El retrat que fa d'Stendhal coincideix plenament amb la recent voluminosa biografia de Michel Crouzet editada per Flammarion. Stendhal havia deixat d'ésser sant de la seva devoció. això no vol dir que no es reservés els «Souvenir d'égotisme» i «De l'amour» que rellegia de tant en tant. Un dia va dir-me que «La Chartreuse» li semblava un fulletó amb un final teatral, irrisori. «Saint-Simon» és un altre autor que l'havia seduït i l'havia llegit molt a París i en posseïa gairebé tota l'obra completa. El mencionava sovint com un retratista agut i divertit.

Josep Pla, com tothom sap, era un home de cultura francesa, més que de cultura espanyola, però enamorat addicte a la seva llengua, que és el català. Els quaranta-quatre volums de la seva O.C., en són la prova. Era un home d'una memòria prodigiosa. Sovint, quan

escrivia, per mandra d'aixecar-se per fer una consulta o per no interrompre l'escriptura, escrivia frases d'autors amb paraules equivocades o dates que no eren les precises. Era igual. Ell tirava pel dret sense pensar-s'hi gaire. El més important era la idea. Els articles que escrivia per a «Destino» eren lliurats al noi dels encàrrecs sense llegir. Rarament prenia notes i si en prenia eren per ser publicades directament. Quan va venir la moda de fer fitxes extractades de la lectura deia que era un sistema marxista après de la policia. Una manera, com una altra, de refredar els textos. La vivacitat de la prosa ve directament de la memòria. La prosa ha de ser viva, rajada, sense entrebancs. La consulta de fitxers, amb freqüència, fa que mirant les fulles no vegis l'arbre.

D'un autor que quan començava a escriure el va, evidentment, influir, Jules Renard, a la seva biblioteca només s'hi trobava el Journal que va donar a la primera tria de les obres que havien d'anar a la «Fundació Josep Pla». Jules Renard, quan va morir la seva muller, segons Léautaud, va cremar la meitat del seu diari eliminant tot el que feia referència a les seves amants i a les crítiques descades de la gent que freqüentava. És un diari que li falta l'espontaneïtat del «Journal dels Goncourt» per un excés de notes literàries. És un diari ofegat per la literatura. En el llibre «Sobre París i França» hi ha gairebé tot el món intel·lectual de Pla, que el va deixar marcat per a tota la vida, malgrat l'atracció que sentia per Itàlia i la fascinació per Leopardi, amb el seu escepticisme

i Paul Léautaud

lúcid però irremeiable. Ja no cal dir que el «Zibaldone» no el va deixar mai més.

Una altra obra que es va reservar fou el «Journal Littéraire» de «Paul Léautaud». Els primers quatre volums jo els hi vaig proporcionar per mitjà d'una senyora francesa que venia a l'estiu, els altres, com gairebé tots els llibres que l'interessaven els hi va donar Vergés, amic i editor. En l'estat que es troben els volums, sobretot, els primers, hom s'adona que foren copiosament llegits. Amb alguna taca indeterminada i matxucats perquè llegia de manera freqüent al llit i quan s'adormia li quedaven entre els llençols. Tenen l'aspecte de llibres que li han fet una gran companyia. Això és innegable. També es va reservar els clàssics de la Bernat Metge que encara que els llegia poc, sabia que els tenia a l'abast per a una lectura determinada.

Però el cas de Paul Léautaud no deixa d'ésser curiós perquè se'n pot fer un paral·lel, amb totes les reserves pertinents que vulgueu, entre l'autor francès i el nostre escriptor empordanès. Anem a pams, com deia ell i no ens desbordem. Josep Pla es va interessar per Léautaud quan era a París i llegia les cròniques teatrals que Maurice Broissard «Léautaud» publicava al «Mercure de France» i, després, a la «Nouvelle Revue Française» a causa que Vallette, l'amo del «Mercure» li va retirar la columna de la revista perquè feia massa comentaris extra teatrals i sempre hi havia algú que se sentia ofès. Segons Pla aquests dos volums publicats per «Gallimard» s'han de llegir perquè són memorables i diver-

tidíssims. Quan l'any 1955 varen començar a sortir els primers volums del «Journal Littéraire», Pla s'hi va interessar viçament fins tenir tots els llibres que varen arribar el 1959. L'actual edició condensada en tres volums és de l'any 1986. Pla es pot dir que sempre va seguir Léautaud un personatge irrepetible i únic, descobert per ell a través de les seves cròniques de teatre quan era a París de corresponçal de «La Publicitat».

«Léautaud» era un solter recalçant fill d'un «souffler» de la «Co-

medie Française», o sigui, un apuntador i d'una actriu de tercera categoria, però d'un físic atractiu i picant. Paul es va enamorar de la seva mare que li portava només divuit anys de diferència. Aquesta història és contada en un llibre «Petit ami». Ni una paraula més. Suposo que ja ens entenem. De manera que Paul va viure com un gosset sense collar perquè els pares s'havien separat.

Poeta que de jove jugava més amb la idea que amb el nyigonyigo de la rima. Precisament una poesia enviada al «Mercure» va fer que Vallette s'interessés pel que escrivia i una relació amical entre ells va començar. Després de treballar a la botiga d'un guanter conegut del seu pare i de fer de «clerc» al despatx d'un procurador dels tribunals, va entrar al «Mercure de France» de secretari de la casa, però que servia per a tot. Vallette li consultava amb freqüència assumptes de la redacció i al vespre quan plegaven de treballar solien fer una estona de tertúlia amb algun visitant. Les idees originals i agudes de Léautaud divertien tot-hom. La seva, era una opinió que comptava. Una cosa a constatar: la fidelitat al director del «Mercure» malgrat la gasiveria d'aquest. El salari que cobrava era justet i quan publicava obra d'autor Vallette, li deixava fer el preu, i com que Léautaud tirava més aviat sempre baix s'entien. No podia fallar. I això va durar anys fins a la mort del director.

Léautaud ho apuntava tot al seu diari, minuciosament, però amb gràcia. És el secret de la seva amenitat. Brevetat, les paraules

Josep Martinell:
Josep Pla

Josep Pla

justes. Sempre amb un fons de malícia i sinceritat. L'any 1906 quan encara cuejava l'estil inflat dels simbolistes, de la literatura per fer bonic, escriu en el diari 22-1-1906 «El veritable talent literari és escriure els llibres com s'escriuen les cartes. Tot el que no és així, és èmfasi, retòrica, afectació. Deixar-se anar, no buscar les frases, riure's de la negligència d'estil, etc.». Això ho escrivia al principi de segle. Josep Pla vint anys més tard reacciona a Catalunya d'una manera semblant, contra la literatura inflada dels noucentistes. Ell i Sagarra varen esbandir la llengua de la retòrica emfàtica que predominava.

El diari de Léautaud que comença l'any 1893 i s'acaba el 1956 pocs dies abans de la seva mort, o sigui, seixanta-tres anys d'un diari curiosíssim perquè Léautaud ho apuntava tot, des de la pressió arterial i les pulsacions del cor fins al que menjava. Una cuina, per cert, magra a base de molta patata, poc alcohol i molt de cafè i te. Cap pudor, perquè apunta amb detall el tripijoc sexual amb la seva amant. Descarcat, anti-pàtria, conservador, sarcàstic contra el front popular que li fa preveure amb lucidesa la desfeta de França. Anti-Napoleó visceral i reticent amb la classe política. Quan Pla escriu a Notes Disperses p. 131. «Quan hom pensa que, malgrat l'enorme quantitat d'imbècils que hi ha en la governació d'un país, hom pot anar tirant, la sorpresa és permanent i inenarrable». Aquesta frase podria molt bé haver-la escrita Léautaud perquè hi ha coincidències de criteri que no fallen.

Vergés em deia que, amb freqüència, llegint L'Autard li semblava que llegia Pla traduït al francès. Però les coincidències són sobre les idees, perquè en la vida quotidiana les diferències són notòries. Léautaud estimava els animals d'una manera excessiva. En tenia una veritable col·lecció, una «menagerie». En un moment determinat hi havia en la seva casa de Fontenay cinc gossos, sis gats i un mico. Figureu-vos el guirigall domèstic en què vivia. Va haver de subjectar el mico perquè li escampava els papers. Tots els animals tenien un nom que apuntava al diari. Així com les seves habituds i malalties. El jardí de Fontenay era un veritable cementiri d'animals que li havien fet companyia. La tendresa en què escriu sobre algun d'ells és enternidora. Pla, en canvi, era només observador de les bestioles de l'entorn: els gossos del mas, els mussols, les garses, els pardals, les gallines, etc. Sense arribar mai a la bogeria de l'escriptor francès. Pla va ser un viatger ple de curiositat. Léautaud no, no es va moure mai de París, excepte un viatge a Rouer amb companys del ram i les escapades a Pornic, on la seva amant hi passava temporades. Era un home limitat i els viatges l'inquietaven. Cap curiositat viatgera i faltat de sensibilitat pel paisatge es limitada a trotar per París seguint les insignificants quimeres que l'absorbien.

Les baralles amb la seva amiga eren constants i són un plany repetit en el diari. Els seus amors tenen una certa sordidesa delirant desproveïda de tendresa. Només fisiologia. La tendresa era reservada per a les bestioles familiars que l'esperaven cada dia carregat amb un sac de rosegons de pa i deixalles que les carnisseries li reservaven.

És clar, un paral·lel amb Pla és molt evidentment, exagerat, però coincidències n'hi ha. Una és l'escriptura que es confon. La lletra petita de l'home avariciós té una gran semblança amb la de l'escriptor català. Només un grafòleg en pot discernir la diferència i el significat. Léautaud amb la indumentària tirava a «Clochard», però elegant, més aviat extravagant i fantasiós. Pla si no haguessin estat els vestits de Vergés no sabem com hauria anat. Des de l'any quaranta-set que el vaig conèixer, fins a la seva mort, només es va fer un vestit de vellut, de pagès benestant, com aquell que portaven els pagesos i que sempre feien una mica d'olor de gra emmagatzemat. Aquell vestit li va fer el sastre Piera. Les proves varen durar un mes o dos, potser més. La qüestió era la conversa, sobre el país, la política, la gent i les xafarderies del poble, els avantatges i inconvenients de la usura i la història d'un restrenyiment crònic que tenien al sastre amoïnada. Mai més vaig veure-li estrenar cap vestit. El seu amic Vergés era el proveïdor de vestits poc usats, perquè Pla solia dir, que eren més còmodes de portar. Cap importància en la vestimenta. I si portava boina era perquè tenia fred al cap i la boina no

era cap destorb. La coincidència amb Léautaud, quan a la manera de vestir-se era la despreocupació connatural d'ambdós personatges. Una de les dèries de Léautaud era Stendhal, més que res l'home, potser abans l'escriptor, fascinat per la seva vida i les intrigues constants que ell forjava o s'hi veia implicat. Mistificador del propi jo, amagat darrera innumbrables pseudònims, perseguint sempre l'amor rarament correspost. Léautaud investigador literari li va descobrir ni més ni menys que cent divuit pseudònims. I l'interès per ell no va decaure mai. El refredament de Pla per Stendhal és que ell es cansava de tot, i si va aguantar Léautaud és perquè tenien moltes idees en comú, tots dos mancats d'imaginació per tramar una novel·la de pura ficció. Léautaud escriu 28-5-1905. «No, no, jo no vull ser un escriptor com els altres, inventors d'històries més o menys agradables. Jo vull contar només allò que m'ha tocat, ocupat, estimat o allò que m'ha fet sofrir». Efectivament, tot el que va escriure és la seva realitat viscuda o sentida. No inventa res. El seu diari és la vida mateixa, amb un interès innegable equivalent o superior a una gran novel·la.

Ara bé, de crítiques n'hi ha, i no pas benèvols, al contrari. Amb un home que havia estat tan irònic i reticent amb els seus contemporanis no podia anar d'altra manera. L'acusen d'una realitat particular i singular que no és pas la certa. Ho interpreta tot des d'un punt de vista molt per-

sonal. Crec que precisament una de les gràcies de Léautaud és aquest punt de vista pas banal dels fets viscuts i de les persones tractades. Baroja en les seves memòries ho bes-canta tot i a tothom. Etern rondinaire no troba res bé. Pla em deia que Baroja en les seves memòries

n'havia fet un gra massa i quant a Léautaud aquell diari d'home senzill amaga la suficiència de l'escriptor que es creu que pot perdurar. Potser sí. I ara que ha sortit Baroja un fet a remarcar. Léautaud el va descobrir l'any 1931 a través d'una revista afimera «La Courte Paille» que va publicar algunes planes de Don Pio. Opini-

Paul Léautaud

nions literàries absolutament remarquables, segons ell, extraordinàriament interessants. «Quin plaer llegir coses noves, personals, vivament sentides i expressades. Això fa reviure el gust, el talent i el plaer d'escriure».

Les idees de Léautaud sobre la literatura havien de coincidir amb les de l'escriptor espanyol i seguint el fil d'un pensament compartit, trobem les idees del nostre escriptor empordanès. Hi ha coincidències explicables d'autors considerats

lats amb arguments. Pla per a la majoria de les dones és un autor te-diós per no dir soporífer. Elles volen relats amb encadenament de fets que vagin fins al final. No solament les dones, hi ha homes que també són del mateix parer. Léautaud pensa que la ficció és pueril, sense consistència a menys que al darrere hi hagi un gran talent d'escriptor que més que escassos, són excepcionals.

Pla en el llibre *Notes Disperses* p. 281, transcriu, és a dir, copia sense traduir unes idees de Léautaud que farà seves, sobre la poesia i la novel·la que acaba dient: «... com un home pot a cinquanta anys escriure novel·les?. Com, tanmateix, en aquesta edat pot llegir-ne? Poesia i novel·la és certament la part inferior de la literatura». Tot són opinions i aquesta de Léautaud no comptava perquè la majoria d'intel·lectuals francesos el consideraven un pobre home, malgrat l'agudesa del seu criteri. Va ser Robert Maillet que el va redescobrir quan poca gent es recordava d'ell i les converses radiofòniques varen divertir als auditors sense deixar d'inquietar-los. Es va convertir en un personatge popular.

Era un home sec, sense dents, d'ulls extraordinàriament vius, vestit d'una manera estrofolària, amb vestits folgats com un espantall, sempre amb barrets tous, mocadors o bufandes de colors virolats i confosos entortolligats al coll. Però aquest home que tirava a «Clochard» pintoresc, com qui no diu res, va escriure sis mil pàgines d'un diari intens i vivent sense monotoria, amb les petiteses de cada dia i unes anècdotes viscudes o sentides contar, que podien tenir una semblança relativa

amb la realitat, però que amb la manera de contar-les tenien la gràcia de la espontaneïtat. En el diari no hi falten escenes d'un erotisme pujat de to i malgrat la malícia, una certa ingenuïtat. Una idea fixa en el diari, és Paul Valery, company de joventut i de llargues passejades per París conversant de literatura, segons ell un fabricant de textos expressament complicats per fer-se interessant. Li varen proposar una conversa radiofònica exclusivament sobre Valery i va contestar que ja s'ho pensaria. Ara bé, de Léautaud se'n podrien encara dir moltes coses però fins aquí hem arribat, perquè el que més m'interessa és Josep Pla. Ell tenia necessitat d'estimulacions per escriure i no precisament d'alcohols. Era un home que el que més li agradava era viure al mas, però rarament solia passar-hi una setmana seguida. Tenia necessitat de sortir, de parlar amb la gent, de reveure el paisatge dels rodals, sempre igual però constantment renovat. Jo no he vist cap persona que s'emocionés com ell, davant el paisatge, perquè realment el sentia. «Una meravella». Era la seva paraula. Després d'uns dies d'estar fora trobava a faltar la solitud del mas. Era el retorn esperat sota la campana de la xemeneia. I escrivia, escrivia, escrivia, pensant en la pròxima sortida. Des que el vaig conèixer aquest cicle es va repetir fins quinze dies abans del final sense retorn. Quan arribava d'un viatge llarg,

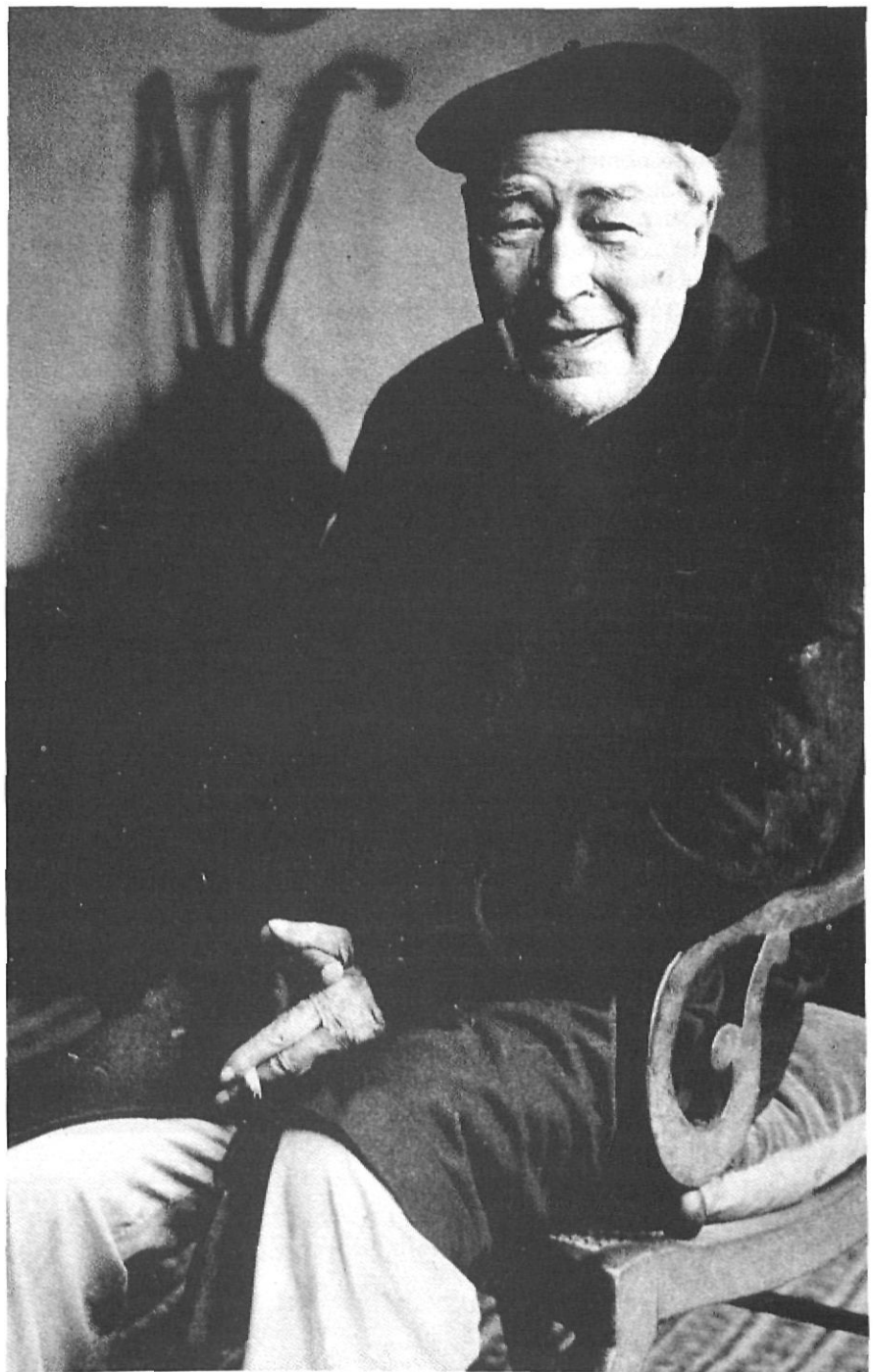

ja reposat, estava àvid de notícies. La innata xafarderia palafrugellenca. I qüestionava expectant i sorneguer amb aparent candidesa.

Si el meu propòsit, en començar, era establir un paral·lel entre els dos escriptors, em dono compte que l'objecte era desproporcionat. Pla tenia una obertura de compàs que en Léautaud era molt limitada. Hi ha pàgines de la prosa de Pla d'un lirisme subtil que difícilment Léautaud hagués escrit mai perquè en l'escriptor empordanès era una realitat vivament sentida. Pla era un escriptor amb sensibilitat d'artista. Léautaud era simplement un escriptor i de la sensibilitat dels artistes se'n fotia. Que entre ells dos hi ha afinitats, és evident. Però les afinitats poden ser tan vagues que vulgueu. Una cosa sí, pròxima a la certa, és la influència de Léautaud en els últims diaris de Pla. Si gosés faria un grup d'escriptors de la no ficció que coincideixen plenament amb els criteris del nostre prosista, o potser és al revés, ell s'aprofita de les seves idees per elaborar la pròpia concepció del món, hi ha una filosofia planiana, conservadora, amb un biaix panteista, que toca de peus a terra, sense estirar més el braç que la mànega, per dir-ho en termes de sensatesa empordanesa. És la filosofia del sentit comú d'ascendència pagesa. Ell es va crear el seu món entre els escriptors, sobretot moralistes, amb els quals sentia afinitat i es va parar. No l'interessava res més enllà. Un dia, li vaig oferir un llibre de Cioran, i em va dir que el que deia aquest senyor, feia un segle que Leopardi ja ho havia dit. De manera que avall que era aigua passada. I aquest món que s'havia

creat era un tot. Quant a l'art era igual, es va parar amb els impressionistes i en el que va venir després, tot eren reticències. De jove fou wagnerià, però quan Alemanya va fer la gran investida hitleriana, es va convertir en un anti-wagnerià intractable, gairebé ferotge. Quant a Nietzsche, el mateix, les seves bogeries estètiques i filosòfiques havien fet més mal que pedra seca. Era un cercle que s'havia tancat entorn seu i tot el de més enllà, només mereixia sarcasme. Per dir-ho en poques paraules, havia perdut la curiositat. Quan el vaig conèixer era un *home sorneguer, irònic, però amb un humor rialler*. De vell se li va acabar el riure i la ironia es va convertir en mordacitat. Era un vell permanentment malhumorat, càustic, sardònic, intemperant. Potser s'interrogava sobre l'interès que podia tenir el que havia escrit. Pocs dies abans de morir demanava a Vergés si era veritat que es llegien els seus llibres. I quan ja no podia parlar t'agafava fortament la mà amb els ulls esbatanats, plens d'interrogants.

Fins ací, he arribat amb la mà lleugera lliscant sobre el paper, expressant el que em proposava en començar. Algun dia, amb més calma, m'agradaria intentar d'explicar algunes idees que tinc al cap sobre el nostre escriptor empor-danès, que malgrat tot el que s'ha escrit en sabem poca cosa perquè el *personatge era complex i múltiple*. A veure si entre tots, amb temps i paciència, el podrem dilucidar.

Josep Martinell és escriptor